

FORMY NÁRODNÉHO JAZYKA

znaky národa: územie, vlajka, jazyk, tradície

národný jazyk = prirodzený živý jazyk národa, územne vymedzený, vnútorne diferencovaný a sociálne rozvrstvený

A: SPISOVNÁ FORMA

- celonárodná a celoštátna platnosť

- národno-reprezentatívna funkcia

- dorozumievací prostriedok v komunikáciách: vedecká, administratívna, žurnalistická, didaktická, náboženská, umelecká (nemusí ísť vždy o spisovnú formu)

spisovný jazyk = štátny, úradný a vyučovací jazyk (u nás od roku 1918)

- **jediná forma národného jazyka, ktorá je kodifikovaná** (písaná podoba kodifikovaná pravopisnými pravidlami, ústna podoba pravidlami o správnej výslovnosti)

KODIFIKÁCIA: v súčasnosti sa kodifikáciou zaoberá Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV (kolektív jazykovedcov), v minulosti kodifikoval jazyk jednotlivec, t.j. Bernolák a Štúr

kodifikačné diela: *Pravidlá slovenského pravopisu, Pravidlá slovenskej výslovnosti, Morfológia slovenského jazyka, Krátky slovník slovenského jazyka*

B: ŠTANDARDNÁ FORMA

- celonárodná platnosť, súčasť každodennej komunikácie !!!

- **nedodržiavajú sa všetky pravidlá kodifikácie**, napr. výslovnosť hlásky Ľ: *politická ľavica, letieť* (zachováva sa ale gramatická stavba spisovného jazyka)

- **občas nespisovné slová**, napr. predložka *idem pre vodu* (spis. *idem po vodu*), bohemizmy, nárečové slová, atď.

C: SUBŠTANDARDNÁ FORMA

- celonárodná platnosť

- charakterizuje ju **veľa nárečových prvkov** (západoslovenský, stredoslovenský a východoslovenský variant)

- **nespisovný prízvuk**, napr. *lavica* a nie *lavica*

- **nerešpektovanie rytmického krátenia**

- **absencia dĺžky hlások**, napr. *mam prednášku* a nie *mám prednášku*

D: NÁREČOVÁ FORMA

I. ÚZEMNÉ NÁREČIA

- **jazyk časti národa na presne vymedzenom území**

západoslovenská skupina: záhorské, trnavské, považské, dolnotrenčianske, juhonitrianske, ...

stredoslovenská skupina: hornonitrianske, turčianske, oravské, liptovské, gemerské, ...

východoslovenská skupina: spišské, šarišské, zemplínske, ...

- **nárečia slúžili ako podklad pre literárne jazyky**, napr. kultúrna západoslovenčina bola základom Bernolákovej reformy, v stredoslovenčine sa písali už od 16.stor. súdne protokoly, folklórne žánre, ...

- **nárečia sa väčšinou používajú v súkromnej komunikácii**, preto niekedy prenikajú do subštandardnej a štandardnej formy NJ

- **súčasť umeleckej literatúry**: *Radošinské naivné divadlo*, texty hudobných skupín, atď.

- nárečia sú spracované v *Atlase slovenského jazyka* a v *Slovníku slovenských nárečí*

II. SOCIÁLNE NÁREČIA:

- **jazyk skupiny ľudí s rovnakým povoláním, resp. rovnakými záujmami**

- **nie sú územne vymedzené**, používajú sa v určitých komunikačných situáciách, či sférach (pracovisko, škola, väzenie)

slang: mení sa tvar slova, využíva slovné hračky, metaforu, vplyv cudzích jazykov (čeština, angličtina)

- *klasák, slepák, cviko, ciga, vécko, slad'ák, basket, džingel*

profesionálny slang: často je súčasťou štandardnej formy NJ

študentský slang: preniká do subštandardnej formy NJ

argot: slová sú používané v inom významovom kontexte, t.j. mení sa ich lexikálny význam (utajenie komunikácie), slová sa neskracujú

- ide o **jazyk "spodiny"** (väzni, zloději, mafiáni, díleri), **niektoré slová prechádzajú i do študentského slangu**

moták - prepašovaný list do väzenia, *tráva* - marihuana, *visí mu melón* - je mu dlžný milión, *očko* - človek, ktorý niekoho sleduje

ŠTRUKTÚRA A KOMPOZÍCIA LITERÁRNEHO DIELA

Každé literárne dielo má svoj obsah a formu. Preto rozlišujeme **3 zložky literárneho diela:**

- **obsahová zložka** (čo, kde, kedy, kto = zahŕňa dej, prostredie, postavy)
- **jazykovo-štylistická zložka** (jazyk diela, kompozícia, žáner)
- **myšlienková zložka** (hlbší význam literárneho diela)

štruktúra literárneho diela = systém väzieb medzi jednotlivými obsahovými zložkami literárneho diela

1. **námet:** myšlienka, nápad, ktorý **predchádza vzniku umeleckého diela**
2. **téma:** čo je položené do popredia, môže byť **hlavná téma** a **vedľajšie témy**
3. **dej:** základná kategória epického a dramatického textu
4. **čas:** v epike rozlišujeme **čas rozprávania** a **čas, ktorý je predmetom rozprávania**, v lyrike platí **nadčasový princíp**
5. **priestor:** miesto, kde sa dej odohráva
6. **postava:** subjekt literárneho diela

a/ hlavná postava

b/ vedľajšia postava

c/ fiktívna postava

d/ reálna postava

e/ idealizovaný typ postavy = zovšeobecňuje idealizované vlastnosti človeka (odvaha, obetavosť, vlastenectvo)

f/ charakterový typ postavy = autor zobrazí skutočné vlastnosti ľudí (niekedy zvýrazní napr. negatívnu vlastnosť)

g/ sociálny typ postavy = predstavuje nejakú sociálnu vrstvu

h/ subjektivizovaná postava = vyskytuje sa IBA v lyrickom texte (tzv. lyrický subjekt)

7. **rozprávač:** fiktívna osoba, ktorá **vyrozpráva príbeh**, vyskytuje sa v próze (v dráme a poézii výnimočne)

a/ klasický (personálny) rozprávač = rozprávanie sa uskutočňuje **v 3. osobe**, ale **z pohľadu jednej z postáv** ("vidí" jej prostredníctvom), rozprávač pozná túto postavu dokonale (jej city, myšlienky), ale **nepozná** tak **dobré ostatné postavy**

b/ **vševediaci (olympský) rozprávač** = rozprávanie sa uskutočňuje v **3. osobe v minulom čase**, pozícia **nezainteresovaného pozorovateľa**, pozná **vnútorný a vonkajší život postáv**, vie o ich myšlienkach a túžbach, vie, čo sa stalo, stane, aj čo sa práve odohráva, **niekedy priamo hodnotí konanie svojich postáv**

c/ **priamy rozprávač** = rozprávanie v **1. osobe v prítomnom alebo minulom čase** (tzv. *ja-rozprávanie*), ide o **najautentickejšie rozprávanie** (často autoštylizácia s autorom), **rozprávač je zvyčajne hlavnou postavou** (opisuje svoje vnútorné stavy a pocity), ostatné postavy **autor** vidí len cez túto postavu, **len o tejto jednej postave vie všetko, o iných nie**

d/ **rozprávač „oka kamery“** = zaznamenáva **iba videné a počuté**, t.j. **nemôže sa dostať k myšlienkam jednotlivých postáv**, zameraný **len na vonkajšie znaky, črty a činy postáv**, **nezobrazuje vnútro, psychiku svojich postáv** (ich činy a dialógy majú odhaliť ich vnútro), **neexistuje tu vnútorný monológ** či opisy vnútorných stavov postáv

8. **konflikt**: **rozpor medzi jednotlivými postavami**, môže ísť o **konflikt postavy s inou postavou**, **konflikt postavy so spoločnosťou** a **konflikt postavy so sebou**

VERTIKÁLNE ČLENENIE TEXTU

pásmo rozprávača (spisovné, nepríznakové rozprávanie)

- často sa v pásme rozprávača objavuje **vnútorný monológ**, teda *myslený, ale nahlas nevyslovený prehovor postavy*

pásmo postáv (graficky vyčlenené úvodzovkami: teda priama reč, hovorové rozprávanie)

Ak sa hranica medzi pásmom rozprávača a pásmom postáv zotrie, objavuje sa:

- **nepriama reč** ---> *Hodil mu banán a povedal, že ho musí zjesť.*
- **nevlastná priama reč** ---> *Hodil mi banán, musím ho zjesť.* (1 os.)
- **polopriama reč** ---> *Hodil mu banán, musí ho zjesť.* (3 os.)

HORIZONTÁLNE ČLENENIE TEXTU

A: vonkajšia kompozícia textu

EPIKA: kapitola, podkapitola, odsek

POZNÁMKA: Vedieť, kde sa nachádza *prológ a epilóg!*

LYRIKA: spev, strofa, verš

DRÁMA: dejstvo, scéna, výstup

B: vnútorná kompozícia textu

rovina deja

1. **úvod (expozícia):** predstavuje sa prostredie, prichádzajú postavy (náčrt ich povahových vlastností), naznačuje sa dej (možný konflikt)
2. **zápleтка (kolízia):** dej sa zauzľuje, objavuje sa udalosť alebo čin, ktorý skomplikuje vzťahy postáv
3. **vyvrcholenie (kríza):** konflikt v deji naplno vrcholí
4. **obrat (peripetia):** nečakaný obrat v deji, tzv. *retardujúci prvok*
5. **rozuzlenie (katastrofa):** tragické riešenie konfliktu alebo happy-end

rovina významu (čo chcel autor povedať, jeho „posolstvo“)

- *Poznámka na záver k štruktúre literárneho diela:* rozlišujeme chronologický (dej sujetu = dej fabuly), retrospektívny (do minulosti) a reťazový (udalosti nadväzujú za sebou, pričom ich spája postava hlavného hrdinu) kompozičný postup pri písaní diel

POZNÁMKA: Z tejto časti maturitného okruhu **100-percentne ovládať typy rozprávača, vertikálne a horizontálne členenie textu!**

Súčasťou tohto okruhu je aj časť z MO 17!

Kompozičné princípy umeleckého rozprávania

- ✓ **retrospektívny:** v prítomnosti obraz minulého
- ✓ **chronologický:** dejové pásmo po časovej osi – pred udalosťou, udalosť, po udalosti
- ✓ **reťazový:** nový príbeh nadväzuje na predchádzajúci, navzájom sú spojené postavou hlavného hrdinu
- ✓ **in medias res:** príbeh uprostred deja – bez fázy pred udalosťou

!!! BONUS k horizontálnemu členeniu prozaického /epického/ textu !!!

próza: veta, odsek, text, kapitola, diel; + nadpis;

ODSEK je najmenšia nadvetná textová jednotka, významovo ucelená a formálne (graficky) vyčlenená. => vyznačuje novú významovú časť textu, napríklad nový motív, postavu, časový alebo priestorový posun deja. Členenie textu na odseky má význam pre jeho prehľadnosť, zrozumiteľnosť, zdôraznenie niektorých myšlienok.

KAPITOLA je vyššia jednotka ako odsek, rozsiahlejšia a tematicky uzavretejšia

Typy kapitol:

- ✔ klúčová - výrazný zvrät v deji;
- ✔ digresívna - vybočenie z dejovej línie;
- ✔ kulminačná - dej vrcholí, kulminuje;
- ✔ otvorená - dej plynulé prechádza z jednej kapitoly do druhej;
- ✔ rámčujúca – zopakuje sa v nej klúčový motív (zvyčajne na začiatku a konci diela – deja);
- ✔ paralelná - dej sa rozvíja súbežne;